

Helena Janežič
STOP, CENZURA!
Cenzura in knjižnice
1945-1991

Ljubljana, 2019

STOP, CENZURA! Cenzura in knjižnice 1945-1991

ISBN 978-961-6551-92-2 (epub)

Avtorica: Helena Janežič

Oblikovanje predloge: Matej Zorec

Tehnično urejanje in prelom: Matej Zorec

© Narodna in univerzitetna knjižnica, 2019

Imetnik avtorskih pravic na tem delu je Narodna in univerzitetna knjižnica.

To delo je na voljo pod pogoji slovenske licence Creative Commons 2.5 (priznanje avtorstva, nekomercialno, brez predelav).

V skladu s to licenco je dovoljeno vsakemu uporabniku ob priznanju avtorstva delo reproducirati, distribuirati, javno priobčevati in dajati v najem, vendar samo v nekomercialne namene. Dela ni dovoljeno predelovati.

Založila: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2019

Za knjižnico: Martina Rozman Salobir

Način dostopa: <https://www.nuk.uni-lj.si/zbirke/d-fond>

1. izdaja

Publikacija je brezplačna.

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=298648320

Kazalo

- 2 **Kazalo**
- 3 **Priročnik o cenzuri, necenzurirano**
- 4 **Kaj je cenzura**
- 5 **O cenzuri v Sloveniji (Jugoslaviji) 1945–1991**
- 6 »Čiščenje« ustanov po korakih
- 7 Sezname prepovedanih knjig
- 8 Kaj vse se je znašlo na slovenskem seznamu prepovedanih knjig
- 9 **Skrivnostni D fond v Narodni in univerzitetni knjižnici**
- 10 Kaj se je zgodilo s sumljivimi knjigami, ki so prišle v NUK
- 11 Kako so prepovedani in nezaželeni tiski prihajali v NUK
- 12 **Tiskana produkcija pod budnim očesom partije**
- 13 **Uradne in neuradne prepovedi**
- 14 Prva uradno prepovedana knjiga *Slovenija včeraj, danes in jutri*
- 15 *Slovenija 1968, kam?*
- 16 *Nekje je luč*
- 17 *Od Triglava do Andov*
- 18 Še nekaj primerov cenzure
- 19 **O prepovedih in zaplembah periodičnih tiskov**
- 21 **Kazenski postopki proti piscem besedil**
- 22 **Literatura in viri**

Priročnik o cenzuri, necenzurirano

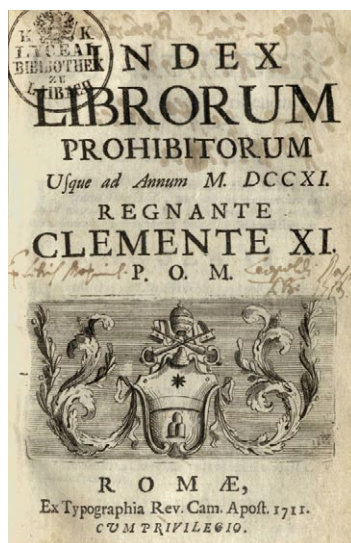
Cenzura je stara iznajdba in ima temu primerno dolgo in zanimivo zgodovino.

Nosilci družbene moči so v vseh obdobjih zgodovine skušali nadzirati pretok idej in omejiti vpliv tistih, ki bi lahko škodile njihovim interesom. Postopkom, ki so jih oblikovali v ta namen, rečemo cenzura. Pred njo tudi slovenski prostor ni bil imun. V rajnki Avstriji so leta 1782 ustanovili poseben cenzurni urad, ki je do leta 1848 deloval v okviru policije in nadzoroval vsa področja, povezana s tiskom. V letu pomladi narodov so cenzurni urad ukinili, cenzorji in cenzurni sezname pa so ostali vse do propada države in bili še posebej učinkoviti prav ob njenem koncu v času prve svetovne vojne. V Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji so bili sezname prepovedanih tiskov objavljeni v Službenih listih (uradnih listih). Tudi fašistična Italija in nacistična Nemčija sta imeli pedantno izdelan sistem cenzure. Z nastankom t. i. nove Jugoslavije in s komunističnim prevzemom oblasti pa cenzura uradno ni več obstajala. Ne s tem imenom.

Drobna knjižica je nastala po istoimenski razstavi, ki je bila na ogled v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani in drugih krajih po Sloveniji. Sprehodi se skozi slabih petdeset let slovenske (in jugoslovanske) zgodovine in osvetli delovanje cenzure v obdobju od leta 1945 do slovenske osamosvojitve leta 1991, s poudarkom na knjižnicah. Posledica uradno neobstoječe cenzure je tudi t. i. D fond v NUK-u, kjer so v petinštiridesetih letih zbrali več kot 700 monografij in več kot 140 naslovov periodičnih publikacij.

Čas je, da stvari poimenujemo z njihovimi imeni.

● *Index librorum prohibitorum* je eden najbolj znanih seznamov prepovedanih (cenzuriranih) knjig. Prvi zametki takšnih uradnih seznamov segajo v pozno 5. stoletje n. š., tiskani sezname pa so se pojavili takoj ob prvem zaostrovanju verskih konfliktov v drugem desetletju 16. stoletja. Prvi uradni rimski seznam prepovedanih knjig je izšel leta 1557, tridentinski koncil je potrdil omiljeno različico leta 1564. Zatem je doživel številne ponatise in ponovne izdaje, dokler ga ni dokončno ukinil papež **Pavel VI.** leta 1966.³

Kaj je cenzura?

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)² nam besedo razloži kot *uradno pregledovanje javnosti namenjenih del*. Cenzura je torej postopek, s katerim *uradno nadziramo informacije in podatke, ki se prenašajo preko medijev in so namenjeni javnosti*. Namen cenzure je preprečiti objavlanje in razširjanje gradiv, katerih vsebina je v nasprotju z interesi tistega, ki cenzuro izvaja.

● Cenzura obstaja od nekdaj

Nosilci družbene moči so v vseh obdobjih zgodovine skušali nadzirati pretok idej v družbi in omejiti vpliv tistih, ki so potencialno škodljive njihovim interesom. Cenzura so postopki, ki so jih v ta namen oblikovali od antike do danes. Že antični filozof Platon je v svojem delu *Država* zapisal, da je treba dela nekaterih avtorjev očistiti vsega tistega, kar ne prispeva k razvoju duhovno močnih in zdravih mladeničev.

● Predhodna in naknadna cenzura

Predhodna ali preventivna cenzura pomeni vnaprejšnjo kontrolo vsake objave in s tem izključi možnost prodora nezaželenih stvaritev v javnost; retroaktivna ali suspenzivna (represivna) cenzura pa ugotavlja spornost že objavljenega za nazaj. Po potrebi objavljeno zapleni, kršitelje pa preganja.

● Avtocenzura

Je kontrola in omejevanje samega sebe pri pisanju javnosti namenjenih del.

● Cenzurni urad

V nekdanjem Avstrijskem cesarstvu je bil leta 1782 ustanovljen *Cesarski kraljevi cenzurni in policijski dvorni urad*, pred njim pa je delovala *Dvorna komisija za knjižno cenzuro*. Obstajal je do leta 1848 in nadziral vsa področja, povezana s tiskom. V letu pomladi narodov so cenzurni urad ukinili, cenzorji in cenzurni sezname pa so ostali vse do propada monarhije in bili še posebej učinkoviti prav ob njenem koncu v času prve svetovne vojne.

Kdor nadzoruje preteklost, nadzoruje prihodnost. Kdor nadzoruje sedanost, nadzoruje preteklost.¹

¹ Orwell, G. 1984. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.

² Slovar slovenskega knjižnega jezika, www.fran.si, dostop 24. 09. 2018.

³ Vidmar, L. in Svobljšek, S. *In vendar so jih brali: prepovedane knjige na Slovenskem v zgodnjem novem veku iz zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice = And yet they read them: banned books in Slovenia in the early modern age from the National and University Library collection*, Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 2018.

»Najhujši cenzor pisatelja je – **avtocenzura**. Tista podzavestna, ki se priplazi v pisatelja takrat, kadar vladajočemu režimu uspe ustvariti v družbi univerzalni strah. Ta strah je od vekomaj najmočnejše vezivo slehernega vladajočega režima, da ne razpade. Strah, ki rodi strah, da te bo strah. Ta strah po navadi rodi apatijo. Apatija pa pisatelja prežene v duševno emigracijo. Duševni zdomec pa ne more biti dober pisatelj!«
Igor Torkar¹⁰

O cenzuri v Sloveniji (Jugoslaviji) 1945 – 1991

Ob koncu druge svetovne vojne je po vzoru Sovjetske zveze⁵ popolno oblast v Sloveniji (Jugoslaviji) prevzela Komunistična partija. Z zmago nad fašizmom in nacionalsocializmom maja 1945 se nasilje ni končalo, sledil je le druge vrste totalitarni – komunistični – režim.

Za komunistične režime je značilna politična cenzura, ki uradno sploh ne obstaja. Je netransparentna, njena pravila niso nikjer jasno zapisana. Omejitev svobode je speljana mimo ustave in zakonov, včasih celo v nasprotju z njimi. Poteka prikrito in niha od grobih represivnih ukrepov, političnih pritiskov, pa do »mehkejših«⁶ metod izključevanja in onemogočanja.

Cenzuro v Sloveniji (Jugoslaviji) v času od 1945 do 1991 delimo na dve obdobji:

- Groba represija in neposredna politična cenzura takoj po komunističnem prevzemu oblasti in v času spora z Informburojem⁶. Vodil jo je agitprop⁷.
- Domišljen sistem preventivne cenzure po ukinitvi agitpropa leta 1953, ki je trajal vse do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja. Vodile so ga ideološke komisije pri CK KPJ⁸ in tiskovni sveti pri SZDL⁹.

Daleč najbolj učinkovita pa je bila vseobsegajoča *samocenzura*. Ta je bila tako rekoč samoumevna, saj je bila del vsakdanjega miselnega okvira. Postala in ostala je ključen vzvod ohranjanja komunistične oblasti in zagotovilo njene dolgotrajne stabilnosti, kar je bil njen glavni namen.

⁴ SI AS 231, Ministrstvo za prosveto LRS, š.k. 37, 3159/4-45 (Iz opomb k seznamu izločenih leposlovnih knjig in revij).

⁵ Sovjetska zveza ali Zveza sovjetskih socialističnih republik je obstajala od leta 1922 do leta 1991. Politično ureditev države je narekovala edina priznana politična stranka, Komunistična partija Sovjetske zveze.

⁶ Informburo je kratica za Komunistični informacijski biro (1947-1955), povezovalno organizacijo vseh komunističnih strank in kasneje komunističnih držav v Evropi.

⁷ Oddelek za agitacijo in propagando, krajše agitprop, je bil ustanovljen s strani Centralnega komiteja komunistične partije Jugoslavije leta 1945 in čeprav ni imel nikakršnih formalnih pristojnosti, je bil ena najučinkovitejših cenzurnih služb svojega časa. Njegovo glavno poslanstvo je bilo s propagandnimi informacijami podpirati in poveličevati dosežke komunistične oblasti.

⁸ Centralni komitej komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ) je bil najvišji organ odločanja KPJ.

⁹ Socialistična zveza delovnega ljudstva (SZDL) je bila t. i. »prostovoljna demokratična fronta vseh delovnih ljudi in občanov kot posameznikov in njihovih družbenopolitičnih in drugih interesnih oblik združevanja, z namenom graditve socialistične samoupravne družbe.« Tam so našli mesto le preverjeni kadri, ki so se strinjali s socialistično ureditvijo. SZDL je v skrbništvo in nadzor dobila vse glavne medije in imenovala (predlagala) urednike, od osrednjih časopisov do radia in televizije pa tudi založniških hiš.

¹⁰ Torkar, I. Moja srečanja s cenzuro: Cenzura krokarjem odpušča, slavce pa muči. *Delo*, 1998, št. 115, str. 53.

[...] vsebina, ki je nasprotna našemu gledanju na poglobljena življenjska vprašanja [...]⁴

Ministrstvo za prosveto -
 Oddelek za ljudsko izobraževanje

K št. 3159/2 -III- V Ljubljani dne 27. julija 1945.

Izločitev leposlovnih knjig
 (Opombe k priloženemu seznamu)

Pošiljamo prvi seznam knjig, ki se trajno ali začasno izločijo iz prometa.

Knjige, ki na seznamu niso navedene, se smejo do nadaljnjega prodajati oziroma izposojati. Seznam je izdelan po smernicah Komisije za pregled knjižnic. V soglasju s tem se nekatera dela izločajo zaradi profašistične miselnosti pisca, čeprav bi ta iz njegovih starejših del ne bila še razvidna (Knut Hamsun in dr.), druga pa zaradi vsebine, ki je nasprotna našemu gledanju na poglobljena življenjska vprašanja. Naravno je, da bodo knjigarnarji in knjižničarji izločili tudi tišči propagandni tisk, ki ga v tem seznamu nismo posebej zajeli, pa je po svoji vsebini nasproten narodno-osvobodilni borbi, je naželno odklanjal novi socialni red ali pa širil versko nestrpnost. Tako se naj torej izloči vse, kar je prihajalo iz Misijonske tiskarne v Grosupljam, "Knjižnice" Salezijancev v Rakovniku in sploh vsa grobna propagandna literatura, tiskana v slovenskem, hrvaškem, nemškem ali italijanskem jeziku kjerkoli v dobi okupacije ali tik pred njo.

Še nadalje ostanejo seveda v veljavi sklepi, javljeni v okr. Ministrstva prosvete št. 2386 z dne 11. julija 1945, s katero se prepoveduje izposojanje in prodaja nemških knjig na vsem ozemlju bivše štajerske in osvobojene Koroške.

Vsa izločena dela naj knjižnice spravijo. Smeje jih izposojati le v študijske namene; pri tem se mora interesent ali kazati s dovoljenjem oblasti. Dovoljenje izdaja le šolska ali prosvetna oblast in prosvetni referent sindikata.

Izločitev ne velja za učiteljske knjižnice, ker se načeloma izločujejo te knjige le iz takih knjižnic, kjer so knjige dostopne širokim slojem.

Knjižničarje prosimo, da nas opozore na dela, ki jih v teh seznamih niso našli, pa bi se morala zaradi vsebine ali pisca izločiti.

Nadaljnji seznam (kakor tudi morebitni popravki pričujočega) bodo sledili. Predvsem opozarjamo, da je seznam nemških knjig še nepopoln.

Načelnik oddelka za ljudsko izobraževanje: Minister za prosveto:

Bogomil Gerlanc, m.p. Ferdo Kozak, m.p.

Uvod v prvi seznam prepovedanih knjig.

Začasno so prepovedali prodajo vseh knjig, revij in drugih publikacij v vseh knjigarnah na Slovenskem in imenovali komisijo, ki naj bi v čim krajšem času pregledala zaloge.

14. in 15.

ODSEK ZA PROSVETO-ODELEK ZA LJUDSKO PROSVETO

UREDITEV POSLOVANJA KNJIGARN IN ZALOŽNIŠTV V PRVI DOBI PO OSVOBODITVI

Ob osvoboditvi bodo nekatere knjigarne in založništva prišla pod upravo Komisije za upravljanje narodne imovine, ker bo njih premoženje zasebno. Tako Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, ki ima bogato zalogo knjig svoje in tuje izdaje, razne slične ustanove v Trstu, Gorici, Celovcu, Mariboru, Celju in drugod in morda še katero drugo založništvo in knjigarna na slovenskem ozemlju. V vseh teh podjetjih in ustanovah so velike zaloge knjig, ki morajo priti v upravo pristojnim činiteljem, da bodo smeli s to imovino ravnavati.

Posebno važno bo vprašanje zaplenjenih slovenskih knjig in kako se bodo te knjige uporabile za tržno ali druge potrebe.

Z izjemo Ljubljane ni dana nikjer nobenih zalog slovenske knjige in tudi slovenskih knjigarn ni. Potreba po naši knjigi pa bo velika in je tudi še sedaj na vsem ostalem slovenskem ozemlju, posebno v onih predelih, kjer so bile slovenske knjige uničene ali so bile izgube iz tega izločene. Štajerska in Gorjska sta v prvem službuju, oziroma v prvem službuju. Te dejstvo nam naravnost, da izvršimo miselnostno prošnjo slovenske knjige za vse slovenski teritoriji. To bomo dosegli le s primernimi ukrepi in s posvetovanji, ki bi jih morali imeti predstavniki ali zastopniki odseka za prosveto in zastopniki društva založnikov in knjigarnarjev.

Vse zaloge knjig na slovenskem ozemlju bo treba pregledati in izločiti iz knjižnega trga vse one knjige, ki bi ne smele več v prodajo. To velja za nekatere slovenske knjige, ki so izšle po okupaciji in tudi prej, še prav posebno za vse tuje-jezične knjige, ki so bile na slovenskem ozemlju v prodaji in ki so v skladiščih raznih založništva.

Zaloga knjig iz zaplenjenih založništva bi se morale v prvi vrsti uporabiti za ljudske knjižnice, za šolske namene, za borbo iz osvobodilnega boja, ki bodo nadaljevali študij, narodno osvobodilno in koroško. Do dosežemo v vsem nakazanim red v korist splošnosti in da preprečimo morebitne spekulacijske namene z naše knjige, naj bi se izdelal edinek, katerega v omenitni predlagamo:

1/ Z osvoboditve slovenskega ozemlja v federalni enoti Slovenije se urejajo poslovanje vseh založništva in knjigarn kakor sledi:

a/ do nadaljnjega je prepovedana prodaja vseh knjig, revij in drugih publikacij v vseh knjigarnah na slovenskem ozemlju o. d. na ozemlju federalne enotice Slovenije. Istovako je zabranjena prodaja iz knjig in publikacij vseh založništva tega ozemlja.

Knjigarne in založništva morajo izvršiti takoj po pisni svojih zalog in ga na posv. predložiti v smislu nadaljnjih izvajanj tega odloka.

b/ dopustna pa je prodaja publikacij, ki so izšle, izhajajo in bodo izhajale na osvobojena ozemlja Slovenije in Jugoslavije ter izdaje iz zavestnih držav in narodov.

2/ Vse zaloge knjig in publikacij sploh kakor tudi arhivi, ki so s tem zadržani v zaplenjenih založništvih, tiskarnah in knjigarnah vseh domačih in tujih lastnikov in ustanov, ostane v celoti v lasti in preide pod upravo organov, ki jih bo v to svrhu imenoval odsek za prosveto v sporu z Komisijo za upravo narodne imovine pri Predsedstvu OHO.

3/ Odsek za prosveto bo s sodelovanjem Znanstvenega inštituta in skupno s predstavniki društva knjigarnarjev in založnikov imenoval Komisijo, ki bo reševala vsa vprašanja za pravilno poslovanje knjigarn na ozemlju Slovenije s posebno osiroma na pravilno razdelitev obstoječe zaloge slovenske knjige.

Dokument iz aprila 1945: Ureditev poslovanja knjigarn in založništva v prvi dobi po osvoboditvi.

»Čiščenje« ustanov po korakih

Eden prvih ukrepov po prevzemu oblasti je bilo čiščenje kulturnih ustanov, ki so ga organi osvobodilnega gibanja načrtovali že pred koncem druge svetovne vojne. Aprila 1945 je na osvobojenem ozemlju nastal dokument z naslovom *Ureditev poslovanja knjigarn in založništva v prvi dobi po osvoboditvi*¹¹, ki predvideva, da bo potrebno » [...] vse zaloge knjig na slovenskem ozemlju pregledati in izločiti vse one knjige, ki bi ne smele več v prodajo. To velja za nekatere slovenske knjige, ki so izšle po okupaciji in tudi prej, a še prav posebno za vse tuje-jezične knjige, ki so bile na slovenskem ozemlju v prodaji in ki so v skladiščih raznih založništva.

Komisija je ocenila, katera dela lahko ostanejo v prostem obtoku in katera je potrebno izločiti iz javnega prometa in omejiti njihovo dostopnost.

V Sloveniji je bila akcija čiščenja knjižnic in knjigarn zastavljena zelo na široko. Za njeno izvedbo je bila zadolžena komisija za pregled knjižnic, ki jo je imenoval minister za prosveto v Narodni vladi Slovenije Ferdo Kozak. 20. maja leta 1945 je komisija sporočila založnikom in knjigarnarjem, kakšne omejitve prodaje knjig veljajo do nadaljnjega in nato začela sestavljati sezname.

Izločanje prepovedane literature iz neprodanih zalog v založniških hišah in knjigarnah je bilo opravljeno v nekaj mesecih, pregled knjižnic pa se je zavlekel na nekaj let. Maja 1948 je Ministrstvo za prosveto poročalo zvezni jugoslovanski vladi: »Iz vseh teh ljudskih knjižnic so bile izločene v preteklem letu vse ideološko slabe in umetniško manjvredne knjige tako, da odgovarja število vseh knjig tudi številu ideološko pozitivnih in umetniško kvalitetnih knjig.«¹²

K temeljiti »očiščenosti« je pripomogla tudi izrazito enostranska knjižna produkcija in onemogočanje uvoza tuje literature. »Knjižne zaloge so v nekaj letih dobile popolnoma enoznačni ideološki predznak, tako da je postal seznam prepovedanih knjig po uspešno opravljenem čiščenju pravzaprav brezpredmeten, saj ga ni bilo več treba dopolnjevati.«¹³

¹¹ SI AS 1643, Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, šk. 83, I/2.

¹² SI AS 631, Zveza kulturnih organizacij Slovenije, fasc. 1, map. 6, Podatki o ljudsko-prosvetnem delu 5.

¹³ Gabrič, A.: Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Od komunističnega Index librorum prohibitorum do ukinitve 'verbalnega delikta', *Primerjalna književnost*, 31, pos. št./2008, str. 67.

I. SEZNAM IZLOČENIH KNJIG IN REVIJ.

1. Slovenske knjige.

Ahčin Ivan: Boljševiška mladina
Ahčin Ivan: Komunistem
Aleksič Jakob: Stanovska država
Al.B.: Tebi, domobranec
Bajuk Marko: Slovenske narodne pesmi,
Slovenska pesmarica,
Pevske vložbe k igri Revšek Andrejšek
Vodnik po ljubljanskih pokopališčih
Bračič Julija: Razdrti mostovi,
Grenka-roža
Beličič Vinko: Čušminov grm
Molitev na gori
Barbo Robert: Bela krogla
Balantič France: V ognju groze plapolam
Budak Mile: Ognjišče
Rusinka
Breznik Albin: V plamenih rdečega pekla
Capuder Karl: Naša država
Debeljak Tine: "Reymontovi kmetje" (Disertacija)
Debeljak Josip: Država brez boga
Dolenc Ivan: Iz poslednjih let Krekovega življenja
Dimitrij Dimitrijevič: Stalin
Dular Jože: Zveste menjave
Erka umira
Ljudje ob kralju
Erjavec Franc: Brezposelnost
Kaj hoče kmečko-delavska zveza
Komunistem
Za staro pravdo
Zgodovina socializma v Srbiji
Kmetiško vprašanje v Sloveniji
Slovenski
Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem
Naša Istra
Erllich L: Katoliška cerkev
Fajdiga V: Začeti je treba
Giono Jean: Žetev
Hrib - človek iz Baumigera
Gosar Andrej: Kolektivizem?
Razprave o družbi in družabnem življenju
Socialni nauk cerkve
Za krščanski socializem
Za nov družabni red
Gospodarstvo po načrtu
Krivica moderne demokracije

- 3 -

Pravila katoliške akcije v Sloveniji
Zakonik cerkvenega prava
Cerkvena oblast in njene funkcije

Ogris Albin: Politične stranke
Trgovinska politika
Borba za jugoslovensko državo
Ossendowski: Ljudje, živali in bogovi
Lenin
Osvobodilna fronta - Kaj mora vedeti vsak Slovenec.
Orožen: Karadžordjeviči
Pelipenko Aleksej: Ukrajina joka
Paš Ludvik: Kmečki stan
Razori
O kmečki duši
Poljanec: Gospodarstvo v Sovjetski zvezi
Rahmanova: Tovarna novega Sloveka
Režman G, Škof: Besede obtožbe in tolažbe
Rupnik Leon: Boljševizem
Besede našega predsednika
Sajovic: Žalno posvetilo Viteškemu kralju Aleksandru I.
Simčič: Prebujenje
Tragedija stoletja
Spektorovskij: Vrnazijstvo in boljševizem
Zgodovina socialne filozofije
Steska Henrik: O javni upravi
Upravni postopek
Organizacija državne uprave
Kratek opis zgodovine drž. teorij
Steiner: Fašistična kultura
Škerbec Matija: Šenčurski dogodki
Šali Severin: Srečavanja s smrtjo
Turjak
Ušeničnik Aleš: Dialektični materializem
Zbani spisi I.
Knjiga načel I.
Uvod v filozofijo
Katoliška načela
Obris socialnega vprašanja
Okrožnica Quadragesimo anno
Socialno vprašanje (Nova izdaja)
Socialno vprašanje
Sociologija
Weber Franc: Vsa njegova dela
Velikonja Mante: Besede
Naš pes
Otroci
Sorite
Višarska polena
Pod drobnogledom
Zbiralna leča
3 x 38 anekdot
Malikovanje zločina
Waggerl: Leto Gospodovo

- 4 -

Ossendowski Ferd.: (vse njegova dela)
Volpe: Zgodovina fašističnega gibanja
Zgodovina Italije in Italijanov
V znamenju Osvobodilne fronte
Zbornik zimske pomoči iz leta 1944
Žebot Ciril: Korporativno narodno gospodarstvo
Wast Hugo: Zlato večnega Jada

2. SLOVENSKE REVJE

Gas (vsi letniki)
Dom in svet (Od 1. 1940 dalje)
Naš list Namenjen doraščajoči mladini od 10 -15 let
Letn.I 1945 - Izdajatelj: Mladinski ur.
Pokrajinske uprave
Obisk ilustrirani druž. mesečnik. Letniki 1940-1944.
Obzornik: List dijaške protikom. mladine-Letn.I -1944.
Slovensko domobranstvo Izd. Štab Slov.dom.-vse številke
Slovenska mladina, mesečnik za mlad. od 14 -18 let,
let. 1945.
Vigred, dekliški list. Ostanajo lahko letniki
1923 - 1940. 1941 - 1944 zaseči
Zlatorog, gorenjsko domobranstvo
Kmečka žena

3. SRBOHRVANSKE KNJIGE

Budak Mile: Pod gorom liške priče
Ognjišče, I -IV.,
Gregorič: Samobistvo Jugoslavije
Gobineau: Preporod u Italiji
Hein Sven
Hamsun: Glas života
Hitov
Reza
Ulična revolucija
Viktoriija
Jurkovič: Komuniste inacionalno pitanje
Jevdajevič: Sarajevski atentator
Karadžordjeviči
Knežević Božidar: Misli
Ludwig Emil: Vodji Evrope
Novakovič Stojan: Karadžordje
Ossendowski: Miliijunar "y"
Bobovi sunca I -II.
Stojadinovič: Monopol duvana
Slominski: Moj put u Rusiju
Ščetinec Juraj: Socialna organizacija fašizma

Seznami prepovedanih knjig

Prvi seznam knjig in revij, ki se trajno ali začasno izločijo iz prometa, je ugledal luč sveta konec julija 1945 in je obsegal osem strani (okoli 200 slovenskih in tujih avtorjev) s priloženimi navodili za uporabo.

»[...] nekatera dela se izločajo zaradi profašistične miselnosti pisca, čeprav bi ta iz njegovih starejših del ne bila še razvidna (Knut Hamsun in dr.), druga pa zaradi vsebine, ki je nasprotna našemu gledanju na poglavitna življenjska vprašanja.«¹⁴

Na njem so se znašla med drugimi dela Benita Mussolinija, Leona Rupnika, Cirila Žebota, Zorka Simčiča, Tineta Debeljaka, Janeza Jalna, Severina Šalija, Jožeta Dularja, Aleša Ušeničnika ter posamezni ali celi letniki revij.

Ministrstvo ni predpisalo, kaj naj bi z izločenimi deli storile knjigarne in založniške hiše, ljudski glas pa govori o številnih tovarnjakih, ki so v tistem času vozili knjige v predelavo v papirnico Vevče.

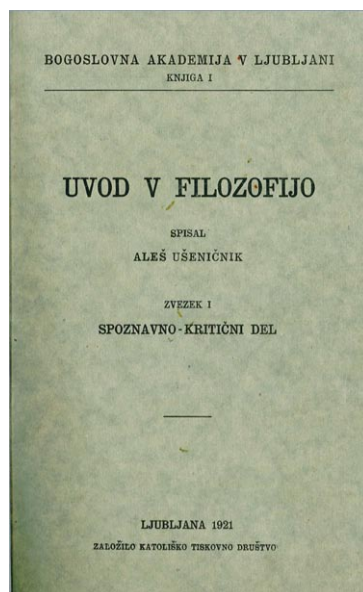
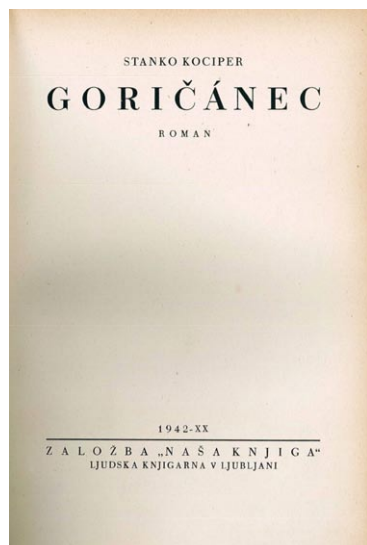
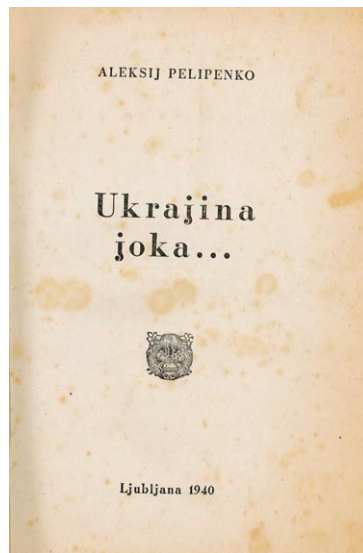
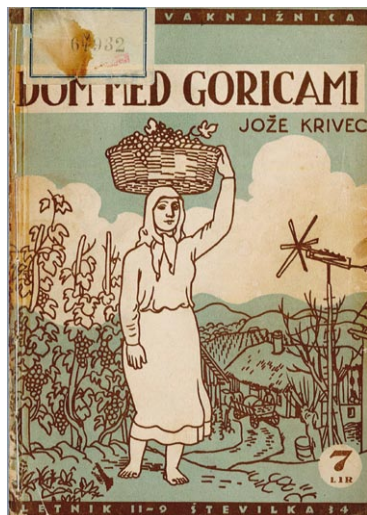
Zelo natančna pa so bila navodila ministrstva knjižnicam, kako naj izločena dela hranijo ločeno od ostalega gradiva in komu ga smejo izposojati.

»Smejo jih izposojati le v študijske namene; pri tem se mora interesent izkazati z dovoljenjem oblasti. Dovoljenje izdaja le šolska ali prosvetna oblast in prosvetni referent sindikata. Izločitev ne velja za učiteljske knjižnice, ker se načeloma izločujejo knjige le iz takih knjižnic, kjer so knjige dostopne širšim slojem.«¹⁵

Prvi seznam prepovedanih del iz julija 1945.
Prvi popravek seznama iz avgusta 1945 je ukinil prepoved razširjanja del nekaterih avtorjev s prvega seznama, dokončno pa je obveljal tretji seznam, ki ga je Ministrstvo za prosveto razposlalo 6. novembra 1945.

¹⁴ AS 231, Ministrstvo za prosveto LRS, šk. 37, 3159/2-45.

¹⁵ AS 231, Ministrstvo za prosveto LRS, šk. 37, 3159/2-45.

Kaj vse se je znašlo na slovenskem seznamu prepovedanih knjig ali t. i. komunističnem *Index librorum prohibitorum*

- dela fašističnih in nacističnih ideologov in dela, temelječa na njihovi ideologiji (Mussolini, Steiner ...)
- dela, nastala med leti 1941 in 1945, ki osvetlujejo drugo plat delovanja komunistične partije in partizanskega gibanja (*Kri mučencev*, *V znamenju Osvobodilne fronte*, *Zbornik zimske pomoči*, *Črne bukve* ...)
- dela nasprotnikov nove oblasti in tistih, ki so po vojni zapustili Slovenijo (Ciril Žebot, Tine Debeljak, Mirko Javornik, Stanko Kociper, Vinko Beličič ...)
- dela tistih, ki so padli v protirevolucionarnih vojaških enotah, bili ubiti med in po vojni v obračunavanjih nove oblasti s političnimi nasprotniki (Lambert Ehrlich, Narte Velikonja, France Balantič ...)
- strokovna in znanstvena dela, ki se svetovnonazorsko nagibajo h katolicizmu (Aleš Ušeničnik, Andrej Gosar ...)
- nekatera dela so se na seznamu znašla preprosto zato, ker so izšla v času vojne (Severin Šali, Jože Dular ...)

Imen piscev se v Sloveniji do padca komunizma ni omenjalo. Njihova dela so v tujini izdajali slovenski emigranti, v domovini pa so bila (če sploh!) dostopna v t. i. »bunkerjih« nekaterih knjižnic.

Merilo za to, da se je knjiga uvrstila na seznam, je bila v večini primerov »napačna« politična opredelitev avtorja oziroma njegovo nestrinjanje z novimi oblastniki.

6. člen Akta o ustanovitvi
Narodne in univerzitetne
knjižnice.

Že od leta 1945 je v NUK nastajal tako imenovani D fond (direktorjev fond), ki je bil sprva shranjen v omari v direktorjevi pisarni, ključ, ki je omaro odklepal, pa je imel le direktor.

6. člen

Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani se pošiljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečavanje je iz katerih koli razlogov prepovedano.

Prepoved

11. člen

Prepoveduje se razširjanje in prodajanje takih knjig, časopisja in drugih tiskanih stvari, ki vsebujejo:

1) propagiranje, izzivanje ali razpihovanje narodnostnih, rasnih ali verskih neenakosti, sovraštva ali razdora;

2) pozivanje državljanov na upor, diverzijo ali sabotažo;

3) dviganje državljanov na nasilno rušenje ustavne ureditve Demokratske federativne Jugoslavije;

4) žalitve in klevete proti prijateljskim državam z namenom, da bi se motili dobri mednarodni odnosi in mednarodni mir;

5) odobravanje ali podpiranje delovanja zunanjih sovražnikov Demokratske federativne Jugoslavije;

6) pozivanje, naj se ne izpolnjujejo vojaške dolžnosti;

7) širjenje neresničnih in razburljivih vesti, ki ogražajo državne in narodne interese;

8) izdajanje vojaških tajnosti;

9) žalitve ali klevete proti vrhovnim zveznim in federalnim predstavniškim telesom Demokratske federativne Jugoslavije;

10) težko žalitev morale, pozivanje k zločinstvu.

URL DFJ 65 1945 (31. 8.) *Zakon o tisku*, 11. člen.

Skrivnostni D fond v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) v Ljubljani

Narodna in univerzitetna knjižnica je bila ustanovljena oktobra 1945, naslednja desetletja pa je krmarila med veljavno zakonodajo in narodnim poslanstvom zbiranja vse slovenske zapisane dediščine. Uradni akt o ustanovitvi NUK¹⁷ je nalagal, naj se »Narodni in univerzitetni knjižnici pošiljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečavanje je iz katerih koli razlogov prepovedano«, 11. člen Zakona o tisku pa je posebej govoril o prepovedih v zvezi s tiski.¹⁸

NUK je imel od svoje ustanovitve dalje vsa pravna zagotovila, da lahko zbira tudi tisk slovenske politične emigracije in ostalo »sporno« gradivo. Po zakonu je moralo biti bibliografsko obdelano (vpisano v Slovensko nacionalno bibliografijo), shranjeno je bilo v posebnih prostorih, ločeno od ostalega gradiva, izposoja pa je bila dovoljena le za znanstveno-raziskovalne namene.

Leta 1978 je bil D fond tudi uradno ustanovljen. Sistematično in po bibliotekarskih pravilih se je obdelave skrivnega gradiva lotila Milica Strgar, ki je službo v NUK nastopila hkrati z uradnim nastankom D fonda, na delovno mesto pa jo je nastavil RSNZ SRS.¹⁹ Direktorjeva omara je kmalu postala pretesna, zato so zamrežili del skladišča in gradivo na ta način ločili od ostale literature. Fond je še naprej ostajal pod budnim očesom vsakokratnega ravnatelja NUK, v njem pa se je v 45 letih nabralo nekaj več kot 700 knjig in več kot 140 naslovov serijskih publikacij.

*[...] kdor opazi v redni postavitvi literaturo, ki bi sodila med D izvode, je dolžan to takoj javiti vodji nabavnega oddelka, ki poskrbi, da se izvod prestavi, listki pa poberejo iz javnih katalogov [...]*¹⁶

Signaturna nalepka gradiva v D fondu se je opazila že od daleč.

¹⁶ Postopek pri obdelavi tiska, označenega z D (D-izvod), zapisnik delovne skupine (vodij oddelkov) z dne 9. 4. 1976 (Arhiv NUK).

¹⁷ Uradni list SNOS in NVS, št. 46 (24. 10. 1945), uredba št. 328.

¹⁸ Uradni list DFJ, št. 65, (31. 8. 1945).

¹⁹ Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije.

2. Preden odda D-izvode v obdelavo, vodja nabavnega oddelka o tem obvesti ravnatelja.
3. Z vsakim izvodom potuje listek nabavnega oddelka; na hrbtu listka obdelovalec napiše datum prejema izvoda in se podpiše.
4. D-izvod obdelujejo izključno vodje nabavnega oddelka, inventarnega kataloga, abecednega imenskega kataloga in stvarnega kataloga; izvod ima pri obdelavi vso prednost.
5. Vodja stvarnega kataloga poskrbi, da se izvod tehnično opremi in odda skladišču, katalogni listki pa signirajo in oddajo rokopisnemu oddelku.
6. Arhivski izvod in duplikati potujejo skupaj s postavitvenim izvodom in se skupaj z njim tudi hranijo.
7. Dokler je D-izvod v oddelku, ga hrani vodja oddelka pod ključem.
8. V skladišču se D-izvodi hranijo pod posebnim režimom.
9. Katalogni listki se hranijo v rokopisnem oddelku in ne gredo v javne kataloge.
10. Zaplenjene posamezne številke časnikov, oz. časopisov jugoslovanske proizvodnje hrani oddelk za periodični tisk pod posebnim režimom in ločeno od časnika oz. časopisa; zaplenjene knjige iz jugoslovanske proizvodnje se hranijo med D-izvodi.
11. Kdor opazi v redni postavitvi literaturo, ki bi sodila v D-izvode, je dolžan to takoj javiti vodji nabavnega oddelka, ki poskrbi, da se izvod prestavi, listki pa poberejo iz javnih katalogov in hranijo med D-izvodi.

listki za

Pravila o obdelavi tiskov, označenih z D.

Kaj se je zgodilo s sumljivimi knjigami, ki so prišle v NUK

Prva zapisana pravila o obdelavi prepovedanih tiskov so sprejeli leta 1976.²⁰

Vse do leta 1991 je imel D fond posebna pravila tudi glede dostopnosti. Vsak uporabnik je moral ob priporočilnem pismu ustanove še natančno obrazložiti namen pregledovanja.

»[...] Če sem hotel priti do gradiva v rokopisnem oddelku NUK, sem moral pridobiti posebno priporočilo, ki mi ga je izdalo Društvo slovenskih pisateljev, toda z njim sem prišel na črno listo obiskovalcev D fonda.«²¹

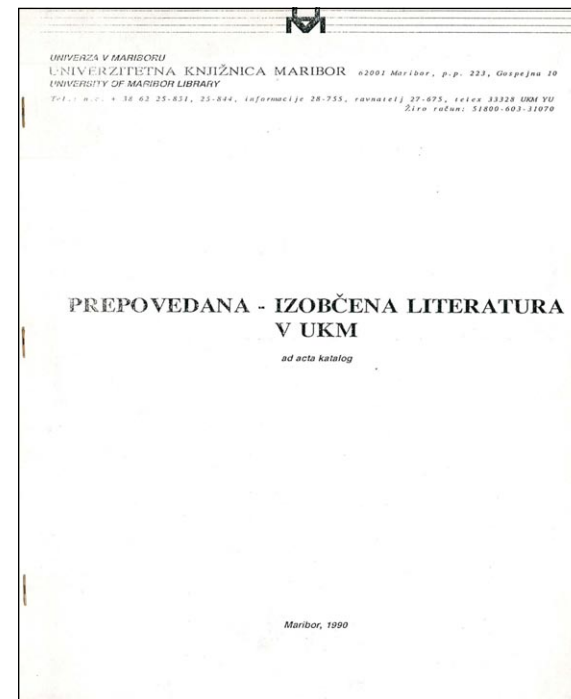
Leta 1982 je delo v D fondu prevzela dr. Rozina Švent, ki je zapisala: »S tem sem nehote tudi sama postala 'nadzorovana oseba', saj so se sprva pogosteje (nekajkrat letno), proti koncu 80. let prejšnjega stoletja pa vse redkeje, pri meni oglašali različni operativci RSNZ, ki jih je zanimalo moje delo in kakšno je zanimanje uporabnikov za to literaturo. Na srečo niso nikoli zahtevali seznama uporabnikov!«²²

Sporno gradivo so skrivoma zbirali še v knjižnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (danes Inštitut za novejšo zgodovino), na Teološki fakulteti in v Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer so leta 1990 izdali popis prepovedanih knjig v obliki kataloga.

²⁰ Postopek pri obdelavi tiska, označenega z D (D-izvod), zapisnik delovne skupine (vodij oddelkov) z dne 9. 4. 1976 (Arhiv NUK).

²¹ Pibernik, F. Moja srečanja s cenzuro: Jeklo na žamet ali kaj vse je bila cenzura. *Delo*, 1998, št. 121, str. 16.

²² Švent, R. »Narodna in univerzitetna knjižnica – ujetost med veljavno zakonodajo in narodnim poslanstvom«, v: *Cenzurirano. Zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes* (ur. Mateja Režek), Nova revija, Ljubljana 2010, str. 251.

Naslovnica kataloga prepovedanih tiskov v Univerzitetni knjižnici Maribor.

Dejavnost slovenske politične emigracije je bila skrbno spremljana, kar je razvidno tudi iz podčrtanih in označenih člankov v tedniku Svobodna Slovenija iz Argentine, ki so v NUK prišli z RSNZ.

Handwritten file number '2p.5.68' and a stamp with columns for 'Priloge', 'Št. izv.', 'Pril.', and 'Vredn.' with handwritten entries '01', '2/14/1', '1', and '-'.

BELEŽKA O DOGOVORU

med NUK in RSNZ glede prevzemanja, hrambe in koriščenja tiskanega gradiva, ki ga ustvarja slovenska politična emigracija.

NUK zastopa ravnatelj Jaro DOLAR, RSNZ pa Edo KRANJČEVIČ.

I.

RSNZ odstopi NUK celotno tiskano gradivo, katerega je ustvarila slovenska politična emigracija in je bilo do današnjega dne v knjižnici RSNZ. Seznam prevzetega gradiva je priložen.

V kolikor bo RSNZ tudi v bodoče prišel do takega gradiva, ga bo na ustrezen način občasno odstopal NUK.

II.

NUK se zavezuje, da bo celoten fond tiskanega gradiva slovenske politične emigracije hranila v posebnem prostoru (ločeno od drugega gradiva) in pod posebnim režimom, tako, da ne bo zlorabljeno zoper ustavni red SFRJ.

Načeloma se tako gradivo lahko uporablja le v študijske in raziskovalne namene, za potrebe predstaviških in izvršilnih organov ter republiške forume družbeno političnih organizacij.

Predmetno gradivo se ne sme uporabljati izven uradno določenih prostorov NUK.

III.

Za strokovne potrebe bo NUK dovoljevala iznašanje tiskanega gradiva le pooblaščenim delavcem RSNZ. RSNZ se zavezuje, da bo izposojeno gradivo vrnjeno nepoškodovano in v roku, ki bo vsakokrat posebej dogovorjen.

V Ljubljani, 24/5-1968

Za RSNZ: [Signature]

Za NUK: [Signature]

Uradni dogovor med NUK in RSNZ o prevzemu gradiva slovenske politične emigracije.

Kako so prepovedani in nezaželeni tiski prihajali v NUK

Pri poskusih vnosa tovrstnih tiskovin v Jugoslavijo so cariniki gradivo, če so ga odkrili, zaplenili in prenašalce kaznovali. Na državnih mejah zaplenjene tiskovine so skladiščili v prostorih RSNZ, kjer so ga skrbno pregledali in prebrali, nato so ga poslali v NUK.

Od leta 1962 je nakup potekal preko pooblaščenega uvoznika: NUK je moral vse do konca osemdesetih let vsako leto nasloviti vlogo na RSNZ, da je le-ta dovolil nakup tiskov slovenske politične emigracije. Nakup je moral nato odobriti še Zvezni sekretariat za notranje zadeve, izpeljal pa ga je pooblaščen uvoznik.

Zaradi številnih birokratskih ovir se je NUK posluževal še tretjega načina pridobivanja gradiva: zamenjeval ga je s knjižnicami izven meja Slovenije, zelo pogosto pa so tiski v NUK prišli zaradi ohranjenih osebnih zvez, bodisi priateljskih ali sorodstvenih.

[...] Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani se pošiljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečevanje je iz katerih koli razlogov prepovedano.

23 Uradni list SNOS in NVS, št. 46 (24. 10. 1945), uredba št. 328.

Število knjig v t. i. »bunkerjih« knjižnic, kamor so umikali in skrivali prepovedano literaturo, je bilo precej večje od števila uradno prepovedanih izdaj.

Tiskana produkcija pod budnim očesom partije

Vse prepovedane knjige so izšle v tujini, saj je bilo v Jugoslaviji zaradi predhodne cenzure nemogoče izdati kar koli s sumljivo vsebino. Sezname iz leta 1945 so bili le okvirno vodilo, presoja je bila prepuščena »izgrajenosti« tistih, ki so delali s knjigami. Cenzura je tako z dvoumnimi ali pa ohlapnimi navodili trkala na vest čuvarjev knjig: *»Knjižničarje prosimo, da nas opozore na dela, ki jih v teh seznamih niso našli, pa bi se morala zaradi vsebine ali pisca izločiti.«*²⁵ Navodila niso bila eksplicitna, od zaposlenih se je pričakovalo, da bodo sami od sebe vedeli, kaj se sme hraniti na javnosti dostopnih policah in kaj je potrebno skrivati in zapirati pred nepravimi očmi. Navodila ljudskim knjižničarjem iz leta 1946 predpisujejo, da morajo uslužbenci knjižnice *»pregledati vse knjige in izločiti one, ki nikakor niso primerne, da bi se izposojale. V ta namen naj pošlje vsaka knjižnica seznam svojih knjig na okrožje. [...] Okrožja bodo knjižnicam vrnila sezname knjig, na katerih bo označeno, katere knjige so posebej priporočljive, katere so dobre in katere so neuporabne.«*²⁶

O skrivnem D fondu Narodne in univerzitetne knjižnice je pisala tudi prva uslužbenka, ki je zanj uradno skrbela: *»Gradivo, ki smo ga do sedaj zbrali, je obdelano in hranjeno na dva načina. Predvsem zamejski in izseljenski tisk obdelujemo kot drugo knjižnično gradivo in hranimo v rednih skladiščih. Zanj niti ne vodimo posebnega pregleda. Skoraj ves emigrantski in drugi sovražni tisk pa obdelujemo po posebnem postopku in ga hranimo v posebnem skladišču. V NUK ga poznamo kot D-fond. V njem se je nabiralo tudi nekaj sovražnega tiska emigrantov drugih jugoslovanskih narodov in nekaj samoupravni Jugoslaviji sovražnega tiska tujih avtorjev.»*²⁷

Emigrantski tisk je bil nedvomno pod budnim očesom partije, o čemer pričajo v arhivih ohranjeni dokumenti, med drugim tudi študija iz junija 1975 z naslovom *Izkoriščanje tiska slovenske politične emigracije za zgodovinisje in informiranje javnosti* in žigom ZAUPNO. Zaključni se s stavkom, da je poznavanje sovražnika najučinkovitejša obramba.²⁸

*Poznavanje sovražnika je očitno naše najučinkovitejše obrambno orožje!*²⁴

²⁴ AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945-1990, šk. 2606/6.

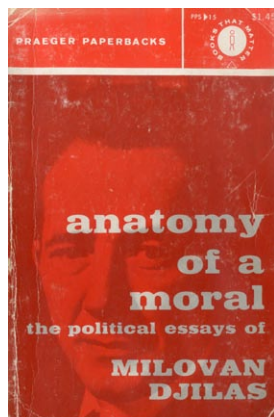
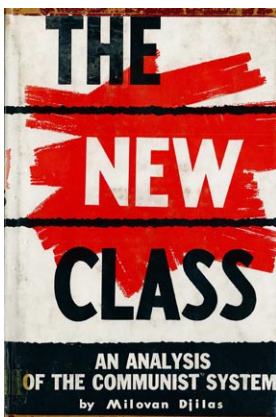
²⁵ SI AS 231, Ministrstvo za prosveto LRS, šk. 37, 3159/4-45.

²⁶ Navodila ljudskim knjižničarjem, v: *Obzornik*, št. 3/4, 1946, str. 176-178.

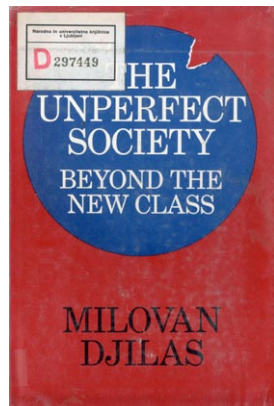
²⁷ Strgar, M. »Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani zbira in hrani tudi tisk s sovražno vsebino«, v: *Knjižnica*, letn. 26, št. 3/4, 1982, str. 203-206.

²⁸ AS 1589, Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945-1990, šk. 2606/6.

Cenzura je lahko predhodna ali naknadna, lahko pa je tudi formalna (uradna) ali neformalna.

Uradno prepovedane knjige
Milovana Djilasa.

Uradne in neuradne prepovedi

V DFJ³⁰, FLRJ³¹ in SFRJ³² uradna cenzura sicer ni obstajala, kljub temu pa so bile v letih od 1945 do 1991 v zveznih Uradnih listih objavljene prepovedi enajstih, v Uradnih listih SRS³³ pa štirih knjig.

Neformalnih prepovedi je bilo precej več kakor uradnih. V praksi je to pomenilo, da publikacija na primer ni dobila dovoljenja ali financ za izdajo; da je tiskarna zavrnila tiskanje zaradi »pritiskov od zunaj« ali pa je nenadoma zmanjkalo papirja za tisk; kadri, ki so se ukvarjali s tiskom, so bili skrbno preverjeni in nadzorovani, že v kali so zatrli kakršne koli nepravne poskuse; neredki pa so bili tudi pritiski partijskih veljakov ali organov pregona na avtorje oziroma potencialne izdajatelje.

Prva uradno prepovedana knjiga *The New Class* je prišla izpod peresa **Milovana Djilasa**, izšla je v New Yorku leta 1957. Djilas je bil eden vodilnih arhitektov jugoslovanskega komunističnega sistema, nato pa je postal njegov velik kritik. V knjigi govori o razvoju novega družbenega razreda, ki je nastal v revolucionarnem zanosu ter prikaže v kaj se je razvil s prihodom na oblast.

Z objavo v Uradnih listih so sledile še prepovedi njegovih naslednjih knjig: *Land without justice* - 1958, *Anatomy of moral* – 1961, *Conversation with Stalin* – 1962 ...

*Veliki brat te
gleda.*²⁹

²⁹ Orwell, G. 1984. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.

³⁰ Demokratična federativna Jugoslavija (DFJ) je naziv za drugo Jugoslavijo, ki je obstajala med 10. avgustom in 29. novembrom 1945.

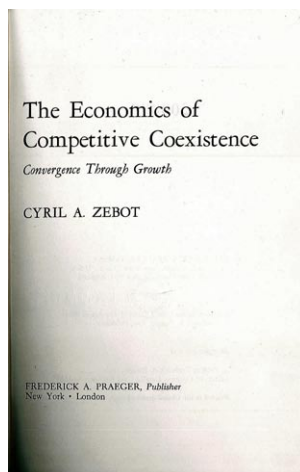
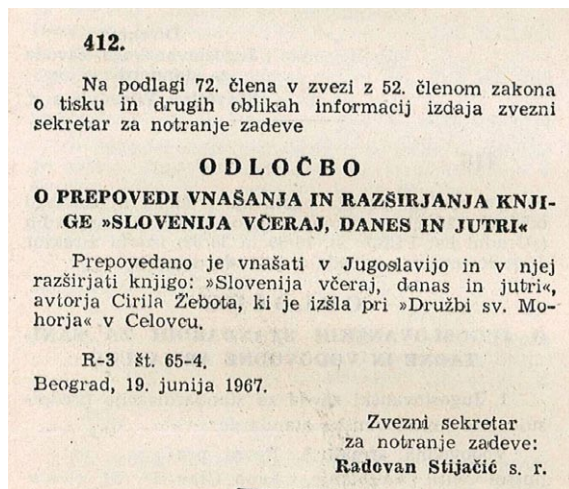
³¹ Federativna ljudska republika Jugoslavija (FLRJ) je naziv za Jugoslavijo, ki je obstajala med 29. novembrom 1945 in 7. aprilom 1963.

³² Socialistična federativna republika Jugoslavija (SFRJ) je zadnje ime balkanske federacije, ki je obstajala do 1992.

³³ Uradni list Socialistične Republike Slovenije, ene od federativnih enot SFRJ.

Prepoved Žebotove knjige,
objavljena v Uradnem listu
SFRJ 27/1967 (21. junij).

Prva prepovedana slovenska knjiga je
Žebotova *Slovenija včeraj, danes in jutri*
(Celovec, 1967)

Žebotova knjiga *The economics of competitive coexistence: convergence through growth* je izšla v New Yorku že leta 1964, torej tri leta pred prepovedano *Slovenijo včeraj, danes in jutri*. Uradno ni doživela prepovedi, kljub temu pa se je znašla v D fondu NUK, kjer se ji je pridružila tudi Žebotova uradno prepovedana knjiga.

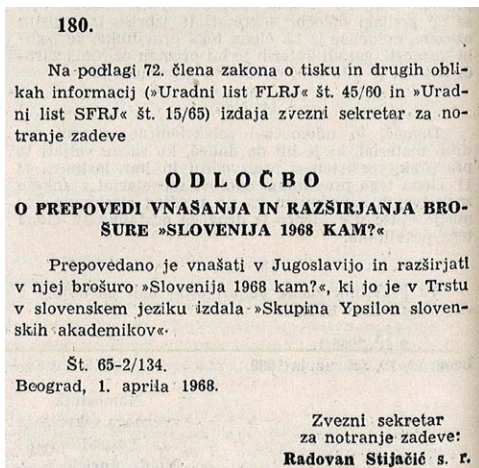
Prva uradno prepovedana slovenska knjiga

Ciril Žebot (1914 – 1989)

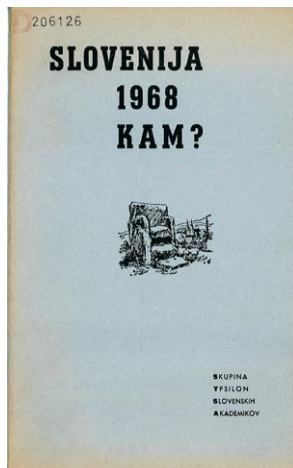
Leta 1914 rojeni Mariborčan je leta 1937 promoviral na Pravni fakulteti v Ljubljani. Specializacijo iz gospodarskih ved je opravil v Milanu, v Parizu in na Češkem. Pred drugo svetovno vojno je delal v Delavski zbornici in ljubljanski enoti Narodne banke, od leta 1941 pa je kot docent na ljubljanski Pravni fakulteti predaval o primerjalnih gospodarskih sistemih. Od leta 1937 je bil eden vodij kluba katoliških študentov Straža ter sodelavec Lamberta Ehrlicha. Leta 1943 se je pred gestapom umaknil v Rim, ob koncu vojne pa si je z Miho Krekom pri zaveznikih prizadeval za zasedbo Slovenije. 1947 je emigriral v ZDA, kjer je postal profesor politične ekonomije na Univerzi Georgetown v Washingtonu. Bil je velik zagovornik narodne sprave in neodvisne slovenske države ter eden glavnih ideologov Slovenskega državnega gibanja.

Za razumevanje slovenske sedanosti in njenih vplivov na prihodnost je potrebno ostro opazovati in sistematično presojati dejanski razvoj iz totalne stalinistične diktature v začetni povojni dobi v nove oblike različnosti kot dinamičnega okvira za novo rast ustvarjalne in osrečujoče svobode.³⁴

³⁴ Žebot, C. *Slovenija včeraj, danes in jutri*. Celovec: samozal., 1967.

Prepoved brošure *Slovenija 1968 kam?*, objavljena v Uradnem listu SFRJ 14/1968 (10. april).

Slovenski javnosti

Ni lahko predočiti javnosti teh strani, napisanih v ljubezni do lastnega naroda. To postane toliko težje, kolikor je ta «mozaik zaključkov» le najbolj bistveno od tistega, kar je treba povedati.

Kot sinovi slovenskega naroda smo rastle skozi leta v te misli in z njimi. Postale so del nas — mi njihovi.

Kdorkoli bi iskal v njih bodisi čisto znanstveno študijo, bodisi polemično razpravo, se bo oddaljil od naših namenov. Sledeči zaključki so bili namreč položeni na papir za slehernega, ki se čuti živ ud slovenskega naroda; in zato so pisani v jeziku, ki je razumljiv vsakomur izmed nas.

★

Ker nam je bil zaradi posameznikov v Sloveniji, ki razlagajo zakone po svoje, tisk v domovini onemogočen, smo se morali zaenkrat odločiti za tiskanje v zamejstvu. S strani naroda pričakujemo ob tem razumevanje, od republiških voditeljev pa dovoljenje za svobodno širjenje tega nikomur zlonamerne narodnega dokumenta.

Za slovenski narod in njegovo osebnost

„Pogum! Vsak dan je bolj zelena naša gora!“
Oton Župančič

1

Ta naš dokument je plod skupnega in resnega premišljevanja o dosedanjem razvoju našega narodnega življenja, na tej osnovi pa je istočasno tudi konkreten pogled na njegovo bodočo pot in poziv vsem zavednim Slovincem. Temelji na stvarnih razmerah slovenskega žitja in hoče izluščiti ter pokazati vsaj v splošnih obrisih njegov prihajajoči obraz, ki bo takšen, kakršnega si bomo pač sami dali. Naslednji vpogledi v celotno narodno problematiko nedvomno potrebujejo — pa tudi pričakujejo — poglobitve in analize, kajti le tako bomo lahko skupno pripravljali pot za njihovo temeljitejšo ter uspešnejšo uresničitev; kot takšni niso nič drugega kot izgovorjena beseda tega, kar naš slovenski človek že dolgo nosi v svoji notranjosti.

2

Gre za dosego polno razvite in zrele narodne osebnosti z uresničitvijo slovenske državne samostojnosti in neodvisnosti; le z njo bomo dosegli mesto, ki nam v sklopu človeške družbe pripada. Samo zrel narod, to je, narod, ki je dosegel poslednjo stopnjo svojega razvoja k zre

Naš dokument

Za slovenski narod

Slovenija 1968, kam?

Sledila je prepoved drobne knjižice s pomenljivim naslovom *Slovenija 1968 - kam?*, objavljena v Uradnem listu SFRJ dne 10. aprila 1968.

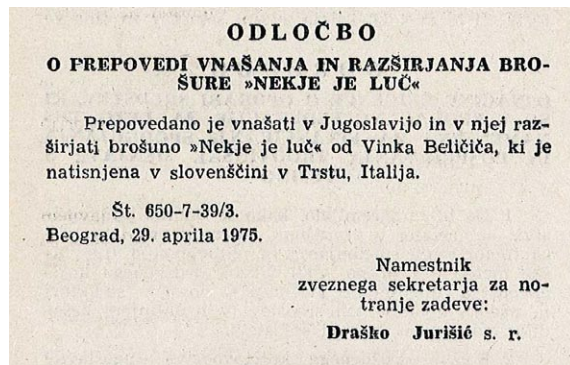
Brošuro, ki je izšla leta 1968 v Trstu, je izdala skupina Slovencev v Rimu in se podpisala kot **SKUPINA YPSILON SLOVENSkih AKADEMIKOV**. Sestavljali so jo prof. **Ivan Rebernik**, uslužbenec v knjižnici papeške univerze Gregoriana, **Franček Križnik**, rimski študent, duhovnik in kasnejši urednik ter **Roman Žužek**, duhovnik. Še preden je bila knjiga natisnjena, so avtorji drug drugemu zaprisegli in podpisali vsak svojo izjavo, da ne bodo nikoli drug drugega izdali, tudi če bi jugoslovanski agenti prišli na sled enemu ali drugemu, tudi če bi ga aretirali, mučili in na koncu ubili.³⁶ Na dvajsetih straneh so analizirali položaj Slovenije v okviru Jugoslavije in ugotavljali, da je »jasno, da predstavlja Jugoslavija Slovincem z gospodarskega stališča nenehno izgubo ekonomskih sredstev in prepreko k normalnemu gospodarskemu razvoju.« Knjižica je eno prvih izkazil s prispevkom k slovenskemu nacionalnemu programu in prvi korak k samostojnosti naše države.

Knjiga je že 14. junija 1968 prišla v NUK in takoj dobila signaturo D.

*Ker nam je bil zaradi posameznikov v Sloveniji, ki razlagajo zakone po svoje, tisk v domovini onemogočen, smo se morali zaenkrat odločiti za tiskanje v zamejstvu.*³⁵

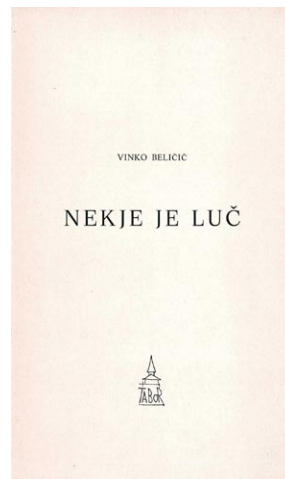
³⁵ *Slovenija 1968, kam?* Trst: Skupina Y, 1968.

³⁶ Štefanič, B. Kvas iz nekega kovčka v: *Slovenski čas*, 97 (2018), str. 16.

Prepoved Beličičeve knjige, objavljena v Uradnem listu SFRJ 25/1975 (23. maj).

Avtorjeva opomba na koncu knjige.

Ko se nad dogajanjem v letih 1941-1945 na Slovenskem razrašča robidovje časa; ko zbleda spomin mrtvih in ugaša slava zmagovalcev; ko se nenehno kopičijo pričevanja poraženih in uspelih: more kdo reči, da zna vse o tistem razdobju, ko je bilo umiranje starega skritejše, hitrejše in tišje (TOMEČKA) ob hrupnem porajanju novega, ki ga je veter iz sveta brezobzirno zasejal pri nas (DREVESNICA)?

Avtor se je omejil na svojo rodno deželo Belo krajino, vendar je mislil na usodo vsega naroda. Poleg lastnih doživetij, spominov in seveda stvariteljske domišljije je pri pisanju najbolj upošteval tale dela (o katerih tu ne izreka mnenja):

- ČRNE BUKVE. Ljubljana 1944. Strani 247.
- Tone Fajfar, ODLOČITEV. Spomini in partizanski dnevnik. Ljubljana 1966. Strani 573.
- Rudi Vogrič, BOJ BELOKRANJCEV. Ljubljana 1973. Strani 553.
- Franc Ižanec, ODPRTI GROBOVI. II. Bela krajina joka. Buenos Aires, v juniju 1970. Strani 167.
- KRAJEVNI LEKSIKON SLOVENIJE. II. Ljubljana 1971. Strani 705.

Nekje je luč

Takoj po izidu, že 10. aprila 1975, je Uradni list SFRJ objavil prepoved vnosa in razširjanja knjige Vinka Beličiča *Nekje je luč*.

Vinko Beličič (1913-1999)

Rodil se je 19. avgusta 1913 v Črnomlju. Leta 1940 je diplomiral iz slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani in bil nato gimnazijski profesor slovenščine na uršulinski dekliški gimnaziji. Maja 1945 se je pridružil beguncem na Koroško, čez nekaj mesecev pa je prišel v Trst, kjer se je začelo drugo obdobje njegovega življenja. Poučeval je na srednjih šolah v Trstu in sodeloval pri Radiu Trst A, napisal številne pregledne učbenike, predvsem pa pisal in objavljajl prozo in poezijo. Dobršen del svoje življenjske zgodbe je upodobil v profesorju Žuniču v noveli *Leto odmrznitve* (1992). Slovenskim šolam na Tržaškem je z ljubeznijo in predanostjo posvetil dvaintrideset let svojega življenja in bil med pobudniki kulturnega in društvenega življenja Slovencev na Tržaškem.

Zanimiv je podatek, da so mesto v D fondu našle le nekatere Beličičeve knjige (*Dokler je dan* – 1958, *Nova pesem* – 1961, *Gmajna* – 1961, *Prelistavanje poldavnine* – 1980, zbornik *Sledovi Drage* iz leta 1958, kjer je imel Beličič prispevek ter zbornik *Stvarnost in svoboda*, ki ga je leta 1952 pripravil v Trstu skupaj s Francetom Jezo in Borutom Žerjavom), druge pa so bile del redne postavitve gradiva v NUK (*Kačurjev rod* -1952, *Pot iz doline* – 1954, *Bližine in daljave* – 1973 ...).

Ako namreč dvajset do trideset tisoč bratov in sester enega najmanjših evropskih narodov iz odpora, protesta in straha pred osvoboditelji vse pusti in se umakne v tujino, a tisoči drugih, ki ne zmorejo ločitve ali so že v pasti, sklonijo hrbet in glavo ko pred neurjem, zagrne slavolok zmage senca in ostane na njem. Senca pa spričuje, da je nekje luč.³⁷

³⁷ Beličič, V. *Nekje je luč*. Opčine: Tabor, 1975.

ODLOČBO

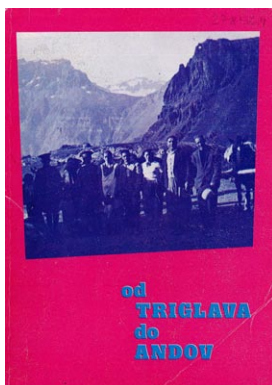
O PREPOVEDI VNAŠANJA IN RAZŠIRJANJA KNJIGE »OD TRIGLAVA DO ANDOV«

Prepovedano je vnašati v Jugoslavijo in v njej razširjati knjigo »Od Triglava do Andov« Janeza Hladnika, ki je izšla v slovenščini v Gorici leta 1978, Italija.

Št. 650-1-54/1.
Beograd, 25. aprila 1978.

Namestnik
zveznega sekretarja za
notranje zadeve:
Draško Jurišić s. r.

Prepoved Hladnikove knjige,
objavljena v Uradnem listu
SFRJ 26/1978 (19. maj).

Avtor spominov Janez Hladnik.

Od Triglava do Andov

Knjiga Janeza Hladnika *Od Triglava do Andov* je bila prepovedana skoraj takoj po tem, ko je prišla iz tiskarne v Gorici.

Janez Hladnik (1902 – 1965)

Rodil se je 22. decembra 1902 v Rovtahn, obiskoval je bogoslovje v Ljubljani in bil leta 1927 posvečen v duhovnika. Kot kaplan je služboval v Metliki, Zagrebu in Kostanjevici na Krki, nato je leta 1938 odšel v Argentino, da bi prevzel skrb za okrog 20.000 slovenskih izseljencev, povečini Primorcev. Tam so že kmalu do izraza prišle njegove organizacijske sposobnosti in velika ljubezen do slovenskega naroda. Ko je po končani drugi svetovni vojni v begunskih taboriščih na Koroškem velika množica Slovencev čakala na to, katera država jih bo sprejela, je Hladnik napel vse svoje moči in pri takratnem argentinskem predsedniku Peronu dosegel sprejem zanje. Do smrti je deloval med Slovenci v Buenos Airesu, zadnja leta kot misijonar v enem najbolj revnih predelov argentinske prestolnice.

Monsinor Hladnik je bil po besedah sodobnikov mojster pripovedovanja. Njegova zanimiva življenjska zgodba, zapisana v knjigi, pa je doživela prepoved zaradi vloge, ki jo je Hladnik odigral pri argentinskem sprejetju številne slovenske politične emigracije. Kritično se je izrazil tudi do režima v domovini, kamor se je prvič vrnil na obisk po dvaindvajsetih letih, leta 1958.

[...] Res mi je uspelo in minister javnega zdravstva dr. Ramón Carillo mi je odprl vrata do Peróna. On sam me je spremljal v vladno palačo 20. novembra 1946 ... Nato me ljubeznivo pozovejo in pred menoj stoji Perón ves uslužen in ljubezniv ter pravi: »Že vem, za kaj pridete in vam dam častno besedo: vsi, kateri imajo pogoje, ki jih določa ustava, naj pridejo, pa naj jih bo deset tisoč ali še več. Takih ljudi mi potrebujemo.«³⁸

³⁸ Hladnik, J. *Od Triglava do Andov*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978.

DR. DRAGOTIN CVETKO (muzikolog, akademik):
»Nekateri sodni procesi v prvih letih po drugi svetovni vojni so bili velika napetost, ki nas je zaradi neznanja ovirala. Bili so v nasprotju z vsem, kar je poveljevalo zmagoslavni konec naše slovenske osvobodilne vojne. Madež stalinističnega tipa je ostal, ne da se popravi, pa tudi zbrisati ne.«

ANTON INGOLIČ (književnik, akademik):
»Po vsem kar sem prebral in kar vem o Stalinovih predvojni in naših povojnih procesih, moram na postavljeno vprašanje, na žalost, odgovoriti pritrđeno.«

Dr. LJUBO BAVCON (univerzitetni profesor, teoretik kazenskega prava):

»Dachauske procese je mogoče označiti kot stalinistične, predvsem z ozirom na njihove zunanje karakteristike, kot so: tipične konstrukcije obtožnic, metode, s katerimi so bila pridobljena 'priznanja' obtoženih, režija procesa in ne nazadnje izrečene surove kazni, ki so bile tudi izvršene. Vendar, pravi smisel procesa, kljub povedanim oznakam, ostaja nejasen. Objektivna politična in kazensko pravna analiza originalnih in vseh dokumentov bi morala dati odgovor na to vprašanje.«

MILOŠ MIKELN (književnik, predsednik slovenskega PEN-a):

»Naravno, popolnoma razpoznavne. Ko sem pisal dva gledališka teksta o Stalinu (drugi je pravkar napisan, prvi so STALINOVI ZDRAVNIKI), sem pozorno preštudiral številne materiale, med drugimi tudi zapisnike z moskovskih procesov iz 1936-38. Tudi o procesih proti Slanskemu in proti drugim vzhodnoevropskim komunistom je mnogo dostopnih in verodostojnih podatkov. O ljubljanskem »dachauskem procesu« iz objavljenih in deloma iz neobjavljenih materialov vem toliko, da sploh ne dvomim, da je bil odlično skrojen po stalinističnem vzorcu.«

DUŠAN JELUŠIČ (advokat):

»Danes vsi vemo, da so naši takratni procesi bili stalinistični!«

FILIP KALAN-KUMBATOVIČ (književnik, akademik):

»Danes je jasno, da so bili takratni lagerski procesi režirani po Stalinovi režijski knjigi.«

JARO DOLAR (književnik):

»Da so bili naši takratni lagerski procesi stalinistični – sem danes popolnoma prepričan.«

JANEZ STANIČ (novinar):

»Bil je to čas, ko so stalinistični procesi bili ne samo v zraku ampak takorekoč tudi na zemlji – bili so stvarnost. Po vsem kar danes lahko vidimo, je bil »dachauski proces« resnično naš davek tej kugi zgodnjega socializma, odnosno njegova stalinistična oblika.«

LJUBAN JAKŠE (nekdanji funkcionar TANJUGA, star partijec):

»Naši lagerski procesi v letih 1948-1951 so bili kopije stalinističnih procesov. Potrebno je, da jih osvetlimo z vsch zornih kotov in situacij. Kljub temu »dachauski procesi« nimajo mnogo olajševalnih okolištin. Vzhodnoevropske države je osvobodila Rdeča armada in jih je podvrgla realnosti sovjetske stalinistične države. Mi Slovenci smo Slovenijo osvobodili sami s svojo narodnoosvobodilno borbo brez direktne tuje pomoči. Zato je še posebej težje razumljivo, da so nečloveške, strašne stalinistične metode pri zasliševanjih in na sodnih obravnava našle plodna tla tudi pri nas. Za popolno rehabilitacijo žrtev lagerskih procesov, med katerimi so bili tudi moji dobri prijatelji in stari, že predvojni partijski soborci, ne bi bilo preveč, če bi jim postavili obeležje v obliki spomenika nekje v Ljubljani, kjer so te žrtve mučili, obsodili in nekatere tudi ustrelili. To je dolg naše generacije, katerega ne smemo prepustiti naslednjim generacijam.«

MIRA MIHELIC (književnica, podpredsednica mednarodnega PEN-a):

»Dachauski proces« je že leta za nami, vendar nam je še vedno blizu zaradi pretresa, katerega smo takrat vsi doživeli. Nismo mogli verjeti obtožbam, še posebej zato, ker so bile

formulirane v tako surovem in primitivno neprijateljskem stilu zaradi pomanjkanja pravih dokazov, da so bolj govorile v prid obtoženim, kakor da bi kogarkoli prepričale o njihovi krivdi. Proces je imel vsa obeležja montiranih procesov, kar nas je tragično spominjalo na zloglasne stalinistične procese. Po Ljubljani, mestu heroju, je iz zvočnikov kričal govor javnega tožila in nas tolkel po glavi in ušesih, tako da smo se tudi mi sami počutili kot krivci, krivci zato, ker smo molče in prestrašeno spremljali to očitno krivico, ki je nedolžnim in poštenim ljudem prinesla toliko trpljenja in žalosti, a nekaterim tudi smrt.«

IVAN POTRČ (književnik, akademik):

»Če naj povem, kakšne so bile moje misli o naših lagerskih procesih, moram poudariti, kako smo že takrat govorili, da so ti procesi nastajali predvsem zato, da bi dokazali Stalinu, kako smo pri nas sami opravili s tzv. gestapovci ali angleškimi špijoni. V kaj takega ni mogel nihče verjeti, a še posebej namo mogli verjeti mi, ki smo tudi sami bili v koncentracijskih taboriščih. Zato je ostala v nas tesnoba, ki ni in ne bo nikoli izginila – ostala bo ta tesnoba kot grenka bolečina naše revolucije.«

MITJA VOŠNJAK (književnik, veleposlanik):

»Po službeni dolžnosti sem iz tehnične lože Radio-Ljubljane v dvorani ljubljanskega sodišča moral spremljati vsak proces. Priznam, bilo mi je težko, kot mi je še vedno, kadar vidim kogarkoli v hudi stiski. Dokler so bili razni Rupniki, Rösenerji ali Hacin, sem vedel, da pravica mora biti – za duše mrtvih žrtev in morda še bolj zaradi ljudi, ki so živi. Toda pozneje, ko so bile obtožbe in priznanja v zvezi s koncentracijskim lagerjem Dachau, sem bil popolnoma izgubljen: ali je sploh kaj takega mogoče? Zakaj in kako? Zaradi vseh teh ljudi sem se mučil, mogoče še najbolj zaradi dvomov v samega sebe. Kaj če bi se tudi sam znašel v takšnem peklu, ali bi zdržal, če bi se tudi meni zgodilo nekaj temu podobnega? Odgovor na moje dvome sem dobil po dolgih letih, ko je bilo vse že davno končano. Odgovor sem dobil iz filma po pričevanju Arturja Londona, iz filma, v katerem so bila podobna dejstva kot v procesih proti Slanskemu, Klementisu in drugim. Še enkrat me je zgrabila jeza, kot takrat na procesu iz preteklosti in če bi mogel, bi pritrđil prijatelju Kajuhu: zares živeti je lepo... vendar bi mu skozi stisnjene zobe dodal še svoje: včasih pa je zares neizmerno lepše, bolj človeško, če človek ne živi več v takem času, temveč je preprosto – mrtve.«

MILAN APIH (upokojeni visoki oficir UDBe, publicist, avtor BILEČANK):

»Dosljedno odgovoriti na zastavljeno vprašanje, ki je lahko samo retorično, ne bi imelo pravega pomena, razen če bi se v odgovoru, ki je na sploh edino možen, iskalo nekakšno opravičilo za do zdaj največjo sramoto, ki smo jo Slovenci doživeli v svoji zgodovini. Če se postavimo v vlogo sodnika ali zgodovinarja, kar je v tem primeru isto, ni dovolj, če se vprašamo, koga si je zločinec vzel za vzgled, temveč se moramo vprašati, kakšni so bili njegovi lastni razlogi, odnosno, zakaj je dopustil, da so ga »zapeljali«. To je vprašanje, ki zahteva posebno in poglobljeno študijo. V zvezi s tem sem se spomnil besed, ki bi mogle biti vsaj delen ali posreden odgovor. Bilo je to v zaporu v Sremski Mitrovici, takrat ko smo študirali zadnje poglavje zgodovine VKP(b), ki govori o »likvidaciji ostankov buharinško-trockiističnih špijonov, saboterjev in izdajalcev domovine«, čeprav smo že prej budno spremljali vse dotakratne procese. Takrat je nekdo, eden od redkih, ki je sumil v objektivnost teh procesov, polglasno rekel: »Če bi mi zdaj prevzeli to miselnost, se lahko samo vprašamo, ali ne bomo tudi mi, ko bomo prišli na oblast in bomo imeli na svoji strani policijo, vojsko in sodnijo, preijali sličnih procesov? To je bilo pred petinštridesetimi leti!«

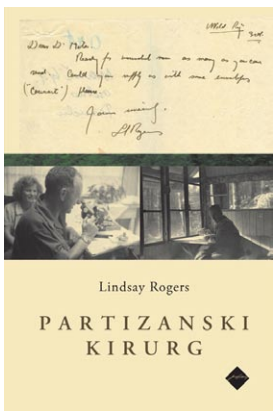
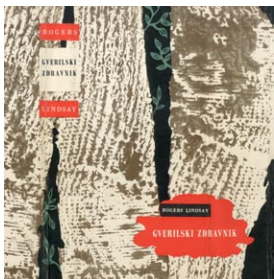
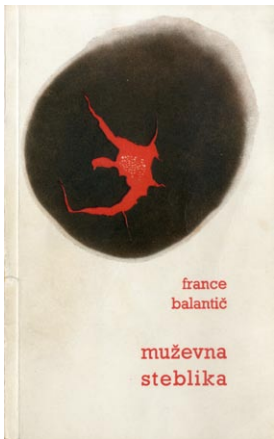
Drugo implicitno vprašanje bi se torej glasilo: kaj smo dosedaj ukrenili, da bi to našo sramoto, katere ne bomo mogli nikoli zbrisati, vsaj ublažili? To pomeni najprej, kako daleč smo prišli v bitki proti ideologiji zločina nad svobodo in dostojanstvom človeka. In drugič, ali smo ukrenili vse kar je potrebno, da popravimo vsaj to, kar je mogoče popraviti? To je predvsem popolna rehabilitacija vseh žrtev, se pravi, z vsemi materialnimi, psihičnimi in političnimi posledicami, tako za žrtve kakor tudi za vse neposredne krivce, iniciatorje in izvrševalce, ki so s svojimi

Še nekaj primerov cenzure

Leta 1966 so bralci *Knjige*, glasila slovenskih založb, lahko prebrali, da bo prav kmalu na police knjigarn prišla pesniška zbirka **Franceta Balantiča** z naslovom *Muževna steblika*. Izbor je opravil Mitja Blatnik, opremil pa jo je Janez Bernik. Že natisnejo knjigo so umaknili iz tiskarne in izvode uničili. K sreči so bili obvezni izvodi že oddani v NUK, ohranjenih in evidentiranih izvodov je najverjetneje enajst.

Romanu *Umiranje na obroke* je avtor **Igor Torkar** priložil anketo z vprašanjem *Ali so bili naši lagerski procesi 1948-1952 razpoznavna kopija stalinističnih procesov?* in odgovore 12 intelektualcev. Ko je bila knjiga že stiskana, je prišla na Cankarjevo založbo zahteva ustanoviteljice založbe Republiške konference SZDL Slovenije, naj se anketa umakne. Avtor in urednik Tone Pavček sta bila zadevi primorana ugoditi.

Svojestven, a seveda ne edini primer tovrstne cenzure pa je knjiga *Gverilski zdravnik* novozelandskega zdravnika **Lindsaya Rogersa**, ki je kot kirurg od leta 1943 deloval v različnih partizanskih bolnišnicah. Svoje spomine na vojni čas je popisal v knjigi, kjer ni manjkalo kritičnih opažanj in ne-strinjanja z razmerami v partizanstvu. Knjiga je izšla konec petdesetih let prejšnjega stoletja v angleškem in francoskem jeziku, prav kmalu (Borec, 1962) pa je dobila tudi slovenski prevod. V njem je bilo izpuščeno vse, kar bi lahko metalo slabo luč na NOB³⁹ in partizansko gibanje. Leta 2018 smo dobili nov, celovit prevod dela, ki ga je opravila Alenka Puhar in spomine opremila še z odličnim uvodom in pojasnili. Tisto, kar je bilo v prvem prevodu cenzurirano, je v sveži izdaji natisnjeno v kurzivi.

revija 57

Gregor Strniša	1	Portreti
Marjan Rožanc	3	Strežemo tudi na vrtu
Janko Kos	16	Modernost, realizem in tradicija v slovenski poeziji
Niko Grafenauer	24	Z ulice, Intuicija
Saša Vegri	25	Neugodje navadnega državljana, Jutro in sonce, Dobre ceste v daljavi
Peter Božič	27	Križišče
Veno Taufer	41	Ob jami, Agonija suše, Mrtvo pristanišče
Jože Pučnik	47	O odnosu med moralno in pravom
Stephen Spender	52	Ruševine in vizije
Vital Klabus	56	Na poti k novi liriki
Jože Snoj	63	Pogled otroštvo
Janez Jerovšek	67	Boljša ljudska povest
Vital Klabus	71	In vendar maska
Miklavž Prosenč	72	Drama brez dramatike
Janko Kos	76	Georg Lukacs in J. W. Goethe
R. A. Scott James	83	Moderna angleška poezija

revija 57 • revija za književnost in kulturo leto drugo št. 1-2 (1957)

Sporna številka Revije 57 in kazalo.

Kazalo revije *Beseda*.

113616

beseda

lojze kovačič	1	zlati poročnik
veno taufer	9	mrtvi dan
janko kos	12	umetnost in kriza humanistične zavesti
tone pavček	17	predpasnik, dvojnost, prošnja
smiljan rozman	18	eden iz kartoteke
saša vegri	33	intimnost, zaključen krog, med verzi večer
andrej hieng	35	večer
milos mikeln	49	trije pesimistični zapiski in en optimističen zapisek
milan kundera	52	nikdar ti ne bi mogla biti v breme, ne dotikaj se me, ugasni, na postaji
janez jerovšek	55	idejni obraz srečka kosovela
stane klinar	61	heinrich böll in njegov novi roman
janez jerovšek	68	nekaj misli o moralnem problemu
irma marinčič	74	bevkov novi roman in novele
vital klabus	77	balada o ulici
darba hočevar	79	vladimir kavčič: čez sotesko ne prideš
janez dokler	84	premiki v sodobnem slovenskem slikarstvu
ji	93	k pesnim milana kundera

beseda • revija za književnost in kulturo leto sedmo, št. 1-2 (51-52)

uredništvo : Odgovorna urednika: Ciril Zlobec (Izposlovanje) in Janko Kos (kritično-esejistični del). Uredniški kolegij: Janez Dokler, Boris Grubnar, Andrej Hieng, Taras Kermauner, Vital Klabus, Janko Kos, Lojze Kovačič, Rajeton Kovčič, Janez Me-nart, Ivan Minatti, Tone Pavček, Dušan Pirje-vec, Ciril Zlobec, Mirko Zupanič.

oprema : Jože Brunen

uprava : Upravo vodi Tone Glavan, Ljubljana, Zidovska ulica 11/II, kjer se izplačujejo honorarji, urejajo morebitne reklamacije itd. Delovne ure vsak torek in petek od 17. do 18. ure. — Vsa pisma za uredništvo in upravo pošiljati na naslov: »Beseda«, p. p. 196, Ljubljana.

naročnina : Izhaja v desetih številkah letno. Letna naročnina je 400, za tujino pa 600 din. Posamezni izvod 50 din. Naročnino pošiljajte na bančni račun 00-KB-1-2-1376 pri Komunalni banki v Ljubljani.

0.0. 886/1957

O prepovedih in zaplembah periodičnih tiskov

V času od leta 1945 pa do 1990 je bilo v Sloveniji več kot 30 sodnih prepovedi širjenja tiska, v Jugoslaviji pa več kot 200. Dokumentirani so ostali tudi številni neformalni pritiski na uredništva v najrazličnejših oblikah, rezultat pa so bile umaknjene ali spremenjene (že) natisnjene strani časopisov.

»Dobro pomnim, kako smo poleteli in jeseni leta 1945 kot uredniki Ljudske pravice nosili lomljene strani na cenzurni pregled. Nosili smo jih v poznih nočnih urah v hotel Slon, kjer je v drugem nadstropju stoloval 'veliki cenzor', ki mu bodi ime Falstaf. Vsako noč, neredko do prve zore je trajal cenzurni pregled naših člankov in prispevkov. Kaj zato, če je Ljudska pravica izšla popoldan namesto zjutraj!« Bojan Štih

Po sporu z Informbirojem in po partijskem kongresu leta 1952 je do tedaj agitpropovsko vodena cenzura prevzela milejše oblike, a le na videz. Zdelo se je, da pritisk popušča, kmalu pa so sledile prepovedi posameznih številk revij in njihove ukinitve, ki so bile najbolj številne v t. i. »jeklenih sedemdesetih«.

Aprila 1957 je sodno prepoved doživela prva slovenska revija *Beseda* (1951-1957). S tretjo številko, v kateri je bil objavljen odlomek iz romana Lojzeta Kovačiča *Zlati poročnik*, je prenehala izhajati. Paradoks je, da so leta 1984 knjigo *Sporočila v spanju – Resničnost*, ki je drugi naslov za *Zlatega poročnika*, razglasili za slovensko knjigo leta.

Reviji 57 je uspelo preživeti slabe dve leti. Zaradi serije člankov je bil na 9 let zapora obsojen **Jože Pučnik**, revijo pa so ukinili.

*Svoboda je pravica, da poveš ljudem to, česar nočejo slišati.*⁴⁰

⁴⁰ Avtor citata je Georg Orwell, objavljen je bil v izvornem predgovoru h knjigi *Animal farm* (povzeto po: Willison, Ian R.: George Orwell: Some Materials for a Bibliography (1953).

Največ prepovedi v Sloveniji je bilo leta 1971.

Leta 1963 sta bili sprejeti novi Ustavi SFR Jugoslavije in SR Slovenije, komunistična partija se je vse bolj ukvarjala z notranjimi in ne več toliko z zunanji sovražniki. To se je odražalo v bolj zaostrenem postopanju z drugače mislečimi, vrh pa je doseglo konec šestdesetih in začetku sedemdesetih let.

Do leta 1989, ko je bila izdana zadnja prepoved tiskane besede, je bilo prepovedanih 31 tiskanih stvari in uvedenih 43 kazenskih postopkov proti piscem ali urednikom.

Prepovedani so bili študentski časopisi, glasila z versko vsebino in publikacije informativno-propagandnega značaja.

Največkrat so bile prepovedane *Tribuna* (9-krat), *Mladina* (2-krat) in *Katedra* (2-krat).

Leta 1971 je bila prepovedana prva številka verskega glasila *Pogovori* zaradi objave pesmi *Bojna pesem vojaka*, ki naj bi smešila načela obrambe domovine.

Istega leta je prepoved doživela tretja številka študentskega časopisa *Tribuna*, ker so po mnenju tožilca v njej objavljena besedila, žaljiva za čast in dobro ime predsednika SFRJ Tita.

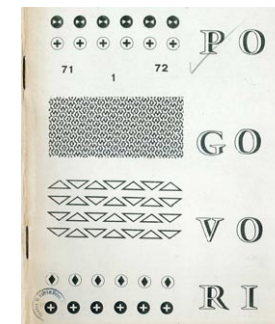
cukjati france dj

bojna pesem vojaka

*Skozi ledeno meglo
se je vlekla kolona,
puška me je bedasto tolkla,
in mrmral sem žalostinko . . .
„Molči!“
je siknilo
in zopet
skozi gluho temo
molče je kolona mešala blato . . .
Nato sem potopil se vase
in zakričal
bojno pesem vojaka:*

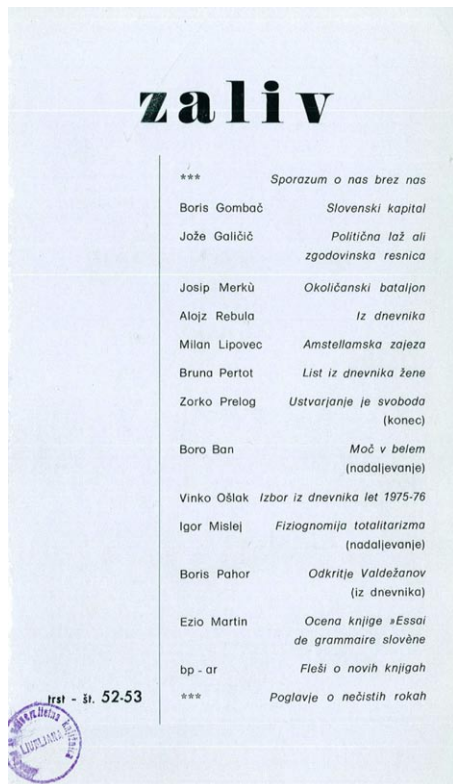
*Zopet manevri,
zopet
bom moral prilepljen v blato
plaziti po jarkih,
spet
mokre noči,
ledena norost . . .
spet se bomo učili,
kako ubiti človeka,
kako ga hinavsko prevarat,
da ga mirno zakolješ . . .
kako mu z bombo raztreščiš možgane,
kako mu z mino odbiješ roke,
kako mu trebuh razparaš
in drobovje razvesiš po drevju . . .
Kot nori otroci se bomo igrali
vojno –
ples blaznosti,
igrali se bomo – smrt!
Pri tem bomo žvečili
izguljene stavke:
To je za narod,
za domovino . . .*

*Včasih mislim,
da cena
svobode ni
toliko večna
čuječnost
kot večna
umazanost.⁴¹*

Naslovnica revije *Pogovori* in del sporne *Bojne pesmi* vojaka.

⁴¹ Orwell, G. *Pot v Wigan*. Ljubljana: Študentska založba, 2013.

Kazenski postopki proti piscem besedil

Poleg že omenjenega Jožeta Pučnika so bili na zaporne kazni zaradi pisanja člankov obsojeni še drugi avtorji, navajam le nekatere.

Februarja 1963 je Klub študentov Prekmurja organiziral tradicionalno brucovanje in ob tem izdal glasilo *Bruc*. Javno tožilstvo je številko zaradi več spornih besedil prepovedalo in takoj zaseglo 150 od 500 izvodov. Pisci besedil so bili obsojeni na različne zaporne kazni. **Branko Šömen** na štiri mesece zapora, po pritožbi so mu kazen spremenili v pogojno na dve leti, **Rudi Ringbauer** in **Feri Žerdin** pa na dva meseca, pogojno na eno leto.

V drugi polovici sedemdesetih let 20. stoletja so bili sproženi kar trije kazenski postopki proti piscem besedil.

Franc Miklavčič je v tržaški reviji *Zaliv* številka 52/53 pod psevdonimom Jože Galičič objavil članek *Politična ali zgodovinska resnica*, v kateri je razmišljal o politični kampanji proti Kocbeku. Zaradi sovražne propagande, storjene s pomočjo pomagačev iz tujine, je bil obsojen na dve leti strogega zapora.

Viktor Blažič je bil obsojen na leto in tri mesece zapora, ker je »deloval proti ustavni ureditvi, ker je neresnično ter sovražno prikazoval družbene razmere pri nas, blatil predsednika Tita in našo politično neuvrčenost, napadal politiko jugoslovanske vlade glede nacionalnih manjšin v tujini ...«⁴² Po pritožbi na razsodbo zaradi besedil, ki nista nikoli izšli v časopisu, je bil obsojen na dve leti strogega zapora.

Prav tako z dvema letoma strogega zapora je bil zaradi sovražne propagande kaznovan kmet z Dolenjske, **Franc Luzar**, ki je natipkal štiri izvode svoje knjige *Spomini skriivača Marka*. Dal jo je prebrati svojim otrokom in duhovniku, ki mu je izvod vrnil po pošti. Ker je bilo v vasi več oseb z imenom Franc Luzar, je knjiga prišla v napačne roke.

Ne strinjam se s tvojim stališčem, vendar bom do smrti branil tvojo pravico, da ga poveš.⁴³

⁴²Horvat, M. *Prepoved razširjanja tiskane besede v Sloveniji 1945-1990: diplomatska naloga*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 1995, str. 30.

⁴³François-Marie Arouet, francoski razsvetljeni pisatelj, esejist in filozof, bolj znan pod psevdonimom Voltaire.

Literatura in viri

Monografije:

- BELIČIČ, V. *Nekje je luč*. Opčine: Tabor, 1975.
- BOLKO, A. *Kratek pregled povojne cenzure na Slovenskem po 2. svetovni vojni: diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za slovenistiko, 2014.
- CENZURIRANO: *zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*. Ljubljana: Nova revija, 2010.
- HLADNIK, J. *Od Triglava do Andov*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1978.
- HORVAT, M. *Prepoved razširjanja tiskane besede v Sloveniji 1945-1990: diplomatska naloga*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 1995.
- JANČAR, D. *Sproti: eseji in članki*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1984.
- KODRIČ-DAČIČ, E. *Jaz, Cerberus [ali] Cenzura v knjižnicah: razstveni katalog*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, 1996.
- ORWEL, G. 1984. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1967.
- ORWEL, G. *Pot v Wigan*. Ljubljana: Študentska založba, 2013.
- ROGERS, L. *Partizanski kirurg*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2018.
- SLOVENIJA 1968, KAM? Trst: Skupina Ypsilon, 1968.
- TEMNA STRAN MESECA: *kratka zgodovina totalitarizma v Sloveniji*

1945-1990, razstava v Muzeju novejšje zgodovine, od 26. novembra 1998 do 31. januarja. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine, 1998.

- TORKAR, I. *Umiranje na obroke*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988.
- ŽEBOT, C. *Slovenija včeraj, danes, jutri*. Celovec: samozal., 1967.

Članki:

- BRATOŽ, I. Z ognjem nad knjige: večna moda prepovedovanja knjig. *Delo, Književni listi*, 44/2002, št. 16, str. 15.
- DOVIČ, M. Literatura in cenzura, resnica in strah. *Primerjalna književnost*, 31/2008, pos. št., str. 1-7, 159-165.
- DOVIČ, M. Totalitarna in post-totalitarna cenzura: od trde k mehki. *Primerjalna književnost*, 31/2008, pos. št., str. 9-20, 167-178.
- GABRIČ, A. Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega Index librorum prohibitorum do ukinitve verbalnega. *Primerjalna književnost*, 31/2008, pos. št., str. 63-77, 221-236.
- GABRIČ, A. Lov na čarovnice: po vojni so se med prepovedanimi knjigami znašla celo dela Janeza Jalna, Andreja Gida in Benita Mussolinija. *Mladina*, 1990, št. 27, str. 28-29.
- GABRIČ, A. Odnos oblasti do kulturne ustvarjalnosti slovenske emigracije. *Prispevki za novejšjo zgodovino*, 43/2003, št. 2, str. 105-113.
- KAVČIČ, V. Moja srečanja s cenzuro (9): Cenzura danes. *Delo*, 40/1998, št. 139, str. 53.

- MORAVEC, D. Moja srečanja s cenzuro (2): »In cenzor bil je - kranjski janzenist«. *Delo*, 40/1998, št. 94, str. 16.
- NAVODILA LJUDSKIM KNJIŽNIČARJEM. *Obzornik*, 1946, št. 3/4, str. 176-178.
- PAHOR, B. Moja srečanja s cenzuro (1): Cenzorji 20. Stoletja, tržaška glosa. *Delo*, 40/1998, št. 88, str. 53.
- PAVČEK, T. Moja srečanja s cenzuro (8): Tudi brez cenzure so s cenzuro težave. *Delo*, 40/1998, št. 133, str. 53.
- PIBERNIK, F. Moja srečanja s cenzuro (6): Jeklo na žamet ali kaj vse je bila cenzura. *Delo*, 40/1998, št. 121, str. 16.
- POLAJNAR, J., ZAJC, M. K zgodovini cenzure na Slovenskem. *Medijska preža*, 2007, 29/30, str. 16-17.
- PUHAR, A. Moja srečanja s cenzuro (4): Vse je pribito k tlom, le duh je prost (?!). *Delo*, 40/1998, št. 109, str. 16.
- STRGAR, M. Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani zbira in hrani tudi tisk s sovražno vsebino. *Knjižnica*, 26/1982, št. 3/4, str. 203-206.
- STRGAR, M. Slovenski tisk v begunskih taboriščih v Avstriji in Italiji. *Knjižnica*, 28/1984, št. 3/4, str. 243-248.
- ŠKERL, A. Moja srečanja s cenzuro (3): Te igrice "rinčke talat" še danes ne razumem. *Delo*, 40/1998, št. 103, str. 14.
- ŠTEFANIČ, B. Kvas iz nekega kovčka. *Slovenski čas*, 2018, št. 97, str. 16.
- ŠVENT, R. Prepovedani tiski v Narodni in univerzitetni knjižnici. *Knjižnica*, 41/1997, št. 1, str. 137-141.
- TAUFER, V. Moja srečanja s cenzuro (7): Ne Sibirija, ampak močvirje. *Delo*,

40/1998, št. 127, str. 16.

- TORKAR, I. Moja srečanja s cenzuro (5): Cenzura krokarjem odpušča, slavce pa muči. *Delo*, 40/1998, št. 115, str. 53.

Viri:

- Arhiv NUK, Beležka o dogovoru, 29. 5. 1968.
- ARS AS 1643, Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, šk. 83, 1/2.
- ARS AS 231, Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, šk. 37, 3159/2-45.
- AS 1589/4, Informacija-izkoriščanje tiska slovenske politične emigracije za zgodovinopisje in informiranje javnosti-junij 1975.
- Uradni list SFRJ, 1968, št. 14.
- Uradni list SFRJ, 1967, št. 27.
- Uradni list SFRJ, 1975, št. 25.
- Uradni list SFRJ, 1978, št. 26.
- Uradni list DFJ, 1945, št. 65.
- Uradni list SNOS in NVS, 1945, št. 46.